

NAAR EEN NIEUW ECHTSCHIEDINGSRECHT IN NEDERLAND

door

Ch. PETIT

Oud-raadsheer in de Hoge Raad der Nederlanden

1. België en Nederland hebben, van de invoering van de *Code Napoléon* in deze landen tot het in werking treden van een eigen Burgerlijk Wetboek voor Nederland, geleefd onder dezelfde regeling van echtscheiding en scheiding van tafel en bed. België heeft de uit de Franse tijd overgehouden bepalingen grotendeels, meer dan het moederland zelf, bewaard; het kent nog altijd de beiderzijdse en volgehouden toestemming van de echtgenoten, welke, uitgedrukt op de wijze die de wet voorschrijft, onder de voorwaarden en na de proeftijden die zij bepaalt, voldoende bewijst dat het samenleven tussen hen ondraaglijk is en dat er, te hunnen opzichte, een afdoende grond tot echtscheiding bestaat (art. 233 B.W.). Reeds in de nog verenigde Nederlanden werd evenwel, bij het ontwerp 1820 en vervolgens bij het Wetboek 1830 (in te voeren 1 februari 1831) overeenstemming van partijen als grond voor echtscheiding verworpen; aldus bepaalt ook het Nederlandse wetboek van 1838 (art. 263: „echtscheiding kan nimmer door onderlinge toestemming plaats hebben”). In Frankrijk zelf — andermaal onder de Bourbons! — was het sedert 1816 weer gedaan met alle echtscheiding, en de wet Naquet (27 juli 1884) is niet teruggekomen met de enkel in België nog bestaande mogelijkheid van elkaar te scheiden zonder schuldverwijt op de enkele grondslag van beider besef dat samenleven en huwelijk niet langer zijn te handhaven.

2. In diezelfde tijd evenwel, te beginnen met 's Hogen Raads arrest van 22 juni 1883 (1), oordeelt de rechtspraak in Nederland de gewone regelen betreffende bekentenis en ontbreken van tegenpraak ook van toepassing in zake van echtscheiding; wel moeten bepaalde feiten, als wettelijke grond, worden gesteld, zoals overspel of kwaadwillige verlating, maar, worden die feiten in rechte toegegeven, of door de verschenen partij niet weersproken, dan moet de rechter de vordering gegrond bevinden; alleen in geval van verstek

(1) H.R., 22 juni 1883, W., 4924.

kan hij nog eerst bewijs daarvan verlangen, doch de rechtbanken zijn ook bij niet verschijnen van de gedaagde van de gegrondheid wel overtuigd en laten ook dan partijen „laver leur linge sale en famille”. Menig advocaat heeft meer dan eens een echtscheiding met inschrijving en al in tien dagen tot stand gebracht; het vonnis is dan al klaar op de eerste zitting, ook de grosse ter betekening, de partij berust diezelfde dag. In stede van in België zelf een eenparig verzoek te doen, zijn tal van Belgen zich enkele weken komen vestigen in daarvoor bekende pensions te Breda of den Haag voor een bliksemscheiding in Nederland. Internationaal heeft Nederland zich geschaamd voor de aantrekking welke het aldus als echtscheidingsdorado had voor niet bij verdrag op hun eigen wetgeving teruggeworpen buitenlanders, ook voor Belgen sedert de opzegging met ingang van 1 juni 1919 van het Haagse verdrag van 12 juni 1902; voor die uitheemsers is de bevoegdheid tot scheiding naar de Nederlandse rechtspraak niet die van hun persoonlijke wet maar dezelfde als die van de Nederlanders (1). Toepassing van vreemde echtscheidingsbepalingen, ook van de Belgische bepaling dat overspel van de man buiten de echtelijke woning niet een echtscheidingsgrond is, werd beoordeeld als strijdig met de openbare orde in Nederland (2) en bepaaldelijk in strijd met de sinds 1 januari 1957 als grondbeginsel van Nederlands recht aanvaarde rechtsgelijkheid van man en vrouw in het huwelijk (3). Deze rechtspraak komt, sedert 1 juni 1969, nu ook Nederland dat verdrag heeft opgezegd, mede ten goede aan hier gevestigde Italianen — 13.309 begin 1968 — en Portugezen die in hun nationale recht in het geheel geen echtscheiding kennen (4).

3. Intern vooral namen al veel eerder schrijvers algemeen aanstoot aan de praktijk van toewijzing van niet weersproken scheidings-eisen — naar schatting wel 50 % van het aantal echtscheidingen — want uit hoofde van de openbare orde is het huwelijk niet een rechtstoestand welke ter vrije bepaling is van partijen; evenmin als de *preuve préconstituée* (schriftelijke erkenning van overspel) zou in scheidingszaken de bekentenis in aanmerking mogen komen als beslissend bewijs (art. 1962 Ned. B.W.; art 1356 Belg. B.W.). Van scheiding „uit vercierde oorzaken” heeft reeds het ontwerp 1820 niet willen weten. De bij de wet (art. 263) uitgesloten echtscheiding door onderlinge toestemming zou aldus door ontduiking toch worden verkregen. Deze door de rechtspraak aanvaarde procespraktijk werd

(1) H.R., 13 december 1907, W., 8336; — Hof Arnhem, 2 januari 1951, N.J., 1952, 361; — Hof den Haag, 30 november 1955, N.J., 1956, 435; — Hof den Haag, 24 oktober 1957, N.J., 1957, 467.

(2) Hof den Haag, 24 oktober 1957, N.J., 1957, 467.

(3) Rb. Maastricht, 11 januari 1968, N.J., 1969, 64.

(4) Aldus (zitting Tweede Kamer, *Hand.*, 1 februari 1968, 1651) minister Polak : het arrest van 1907 is nog geldend recht.

gezien als die van de *grote leugen* : de eiser moet volhouden dat de ander overspel heeft gepleegd, maar deze krijgt tot zijn eerherstel een *contre-lettre*, de verklaring dat de aantijging onwaar is en alleen *pour le besoin de la cause* is gedaan.

4. Daarentegen is met recht betoogd dat de bekentenis, al kan zij wel tot het verkrijgen van scheiding zonder werkelijk bestaande grond worden misbruikt, op zichzelf niet een dispositie is en haar uitwerking in het geding die is van een waarheidsbevestiging, uit krachte van de geloofwaardigheid van hetgeen een partij in haar nadeel verklaart (vgl. : art. 2730 C.c.it.). Het bewijsrecht van het vierde boek van het B.W. is, behoudens bepaalde uitzonderingen in de wet, bedoeld te gelden voor elke soort van feiten, mede voor huwelijk en overspel, ook voor de vraag of *een eisch tot echtscheiding moet worden toegestaan of geweigerd* (1). Naar de opzet van de samenstellers van het wetboek was het reeds door hun keuze van scheidingsgronden vrijwel uitgesloten dat een echtgenoot anders dan naar waarheid zich zou belasten met een bekentenis welke hem als misdadig in de schatting van zijn medemensen zou brandmerken (2).

5. Naast de *criminele echtscheiding* is in onze meer open samenleving een *ideële echtscheiding* opgekomen (3): men zegt de trouw aan de ander op, niet wegens diens schandelijke ontrouw als echtgenoot, of omdat men smadelijk is verlaten, of ten dode mishandeld; nog wel andere, ook geringere, misdragingen, zoals de gewelddaden, mishandelingen, grove beledigingen, welke echtscheidingsgronden zijn naar Frans en Belgisch burgerlijk recht, kunnen een ernstige of herhaalde schending betekenen van de plichten van het huwelijk en de echtverbintenis maken tot een ondraaglijke last, zoals het Franse wetboek sedert 12 april 1945 naast die misdragingen tot voorwaarde voor echtscheiding stelt (art. 232 C.c.). Ook al is er geen schuld van een partij, maar impotentie, gestoordheid van geest, *incompatibilité d'humeur*, kan een noodtoestand zijn ontstaan, wel omschreven als *onheilbare tweespalt* of *duurzame ontwrichting*, waarin uittreding voor beiden mogelijk moet zijn. De tegenwoordige wet geeft echter daartoe geen grond; zij staat enkel toe scheiding van tafel en bed, op grond van buitensporigheden, mishandelingen en grove beledigingen en ook, zonder bepaalde grond, op gezamenlijk verzoek (art. 291); eerst na vijf jaren scheiding van tafel en bed kan huwelijksontbinding worden verkregen, slechts indien beiden daarin toestemmen (art. 256).

(1) ASSER, C., *Het Nederlands B.W. vergeleken met het Wetboek Napoleon* (1838), 5, 871.

(2) Zie : OPZOOMER, *Het B. W. verklaard*, II, blz. 62; — ASSER, C., *o.c.*, 177.

(3) SEGWAERT, W. R. L., *De ideële echtscheiding*, 1923.

6. Bij dit tekort aan ontbindingsgronden is er ook voor een minnelijke echtscheiding geen andere mogelijkheid dan die op een criminele grond; meestal wordt hiervoor gekozen het strafbare, maar enkel op klacht van de echtgenoot vervolgbare overspel (1). In de meeste gevallen is, als oorzaak of als gevolg van de onmin der echtgenoten, het verweten overspel inderdaad gepleegd; het komt echter voor dat in overleg een partij, ook wel de onschuldige partij, *de schuld op zich neemt*, uit *ridderlijkheid* de man, of de vrouw, indien bij vonnis vastgestelde overspeligheid de maatschappelijke positie van de man zou kunnen schaden. Meestal evenwel is de aantijging van overspel, ook onbedoeld, overeenkomstig de waarheid, en is daarentegen de *contre-lettre* een onwaarheid. Een schaduwzijde van die talrijkheid van onweersproken echtscheidingen is voorzeker dat het in rechte van overspel overtuigd zijn voor niemand nog een blaam betekent (tenzij in de ogen van degenen die met het geval van nabij bekend zijn); de schuldig verklaarde partij kan zich immers het overspel wel enkel hebben laten aanleunen. Onmiskienbaar is ook het gevaar dat bij het eerste en geringste ongenoegen, of lust tot verandering, gemeenschap met een ander zonder nadere bepaling wordt gesteld en onweersproken blijft, met het gevolg dat door de bevlieging van een ogenblik het huwelijk abrupt ten einde wordt gebracht.

7. Verscheidene herzieningsrapporten en ook regeringsontwerpen — alle van rooms-katholieke ministers (Nelissen, Regout, Goseling, van Maarseveen) — zijn er allermeeft op bedacht geweest de *grote leugen* uit te bannen, door de rechter de plicht op te leggen ook bij bekentenis of ontbreken van tegenspraak hetzij in het algemeen, hetzij indien hij van het bestaan van de scheidingsgrond niet overtuigd is, volledig of vervolledigend bewijs te gelasten. Zulk een regeling werd in 1944 ingevoerd op de Nederlandse Antillen; de ervaringen — geënceneerd, zg. *hoteloverspel* — waren evenwel van die aard dat daarvan al in 1948 diende teruggekomen (2). Een ontwerp dat op 20 mei 1955 (S. 204) wet is geworden, tot het tegengaan van lichtvaardige echtscheiding, werd aldus toegelicht dat de bedoeling niet was maatregelen tegen wetsontduiking te nemen; toch zou deze wet door de uitbreiding welke zij geeft aan de *préliminaires de conciliation*, met name doordien zij partijen verplicht meermalen in persoon te verschijnen voor een gezinsrechter en voor een gezinsraad welke ook ouders en derden kan oproepen, het tijdens deze préliminaires volharden in de bewering en erkenning van een verzonnen

(1) Slechts 7 veroordelingen krachtens art. 241 Sr. sedert 1946, tevoren was vervolging al even zeldzaam.

(2) Zie : *Memorie van Toelichting*, wetsontwerp 12 juli 1969 (10213) (verder afgekort als *M.v.T.*), blz. 11.

overspel wel moeilijk hebben gemaakt (1). Deze wet is, wegens bedenkingen vooral tegen een gezinsraad, nooit ingevoerd en thans is bij het, hierna te bespreken, wetsontwerp van 12 juli 1969 haar in-trekking voorgesteld (zitting 1968-1969, 10213).

8. Een voorontwerp bewijsrecht (1959) bepaalde dat van stellingen der partijen aangaande de rechtsbetrekking in geschil die niet of niet voldoende betwist zijn, bewijs niet behoeft te worden geleverd, onverminderd echter de bevoegdheid van de rechter bewijs te verlangen voor zover de betwisting zou kunnen leiden tot een rechtsgevolg dat niet ter vrije bepaling van partijen staat. Dit zou betekenen dat, zoals in rapporten en herzieningsontwerpen was voorgesteld, de rechter ook buiten het geval van verstek bewijs van niet weersproken overspel zou kunnen verlangen. Juist ten aanzien van echtscheiding (niet : in zaken van staat en vaderschap) is daartegen, mede door ervaring op Curaçao, bedenking ontstaan; bij de toelichting tot het wetsontwerp van 12 juli 1969 tot herziening van het echtscheidingsrecht is de eis dat de rechter van de juistheid van de gestelde echtscheidingsgrond in gemoede overtuigd is, nadrukkelijk afgewezen (2). „Onthoudt de andere echtgenoot zich van een betwisting van de gestelde duurzame ontwrichting van het huwelijk of laat hij in de loop van het geding — dat in de regel ten minste een jaar moet duren — deze ontkenenis varen, dan mag men wel aannemen dat de gestelde toestand van duurzame ontwrichting aanwezig is. Ook in deze procedure zal er dus, evenals in die op gemeenschappelijk verzoek, geen sprake zijn van een *grote leugen*” (3). Dit Nederlandse herzieningsontwerp vat dus weer de gedachte op van de Code Napoléon (art. 233 Belg. B.W.) : een overeenstemmende houding van partijen in het proces is voldoende bewijs dat er een afdoende grond tot echtscheiding bestaat.

9. Wel is het, naar Nederlandse wet en praktijk, gemakkelijk te scheiden op grond van gesteld en niet weersproken overspel; ook kan, op enkel verzoekschrift, echtscheiding worden verkregen indien de ander verwezen is tot enige straf bij een vonnis waaruit van een begaan overspel blijkt, of na het huwelijk wegens misdrijf tot vier jaar vrijheidsstraf of meer is veroordeeld; voorts kan wegens kwaadwillige verlating echtscheiding worden gevorderd, echter eerst na vijf jaren, en deze vordering vervalt bij terugkeer vóór het vonnis. Buiten deze gevallen evenwel is er alleen nog de mogelijkheid te slagen in het bewijs van overspel of van zware of levensgevaarlijke verwondingen. Buitensporigheden, mishandelingen en grove beledigingen zijn alleen grond voor scheiding van tafel en bed. Ook bij instandhouding van de be-

(1) Zie : WIARDA, W.P.N.R., 1951, 4052.

(2) Zie : M.v.T., blz. 9.

(3) M.v.T., blz. 18.

kentenis- en verstekpraktijk is er behoefte aan een ruimer uitzetten van de gronden voor echtscheiding.

10. Overwogen is vooreerst uitbreiding van de bepaalde gronden, met *liederlijk gedrag* (eerste-Kamerlid Witteman, 1957), *ernstige ontucht* (Teldersstichting 1960, Centrum voor staatkundige vorming 1963), *geslachtelijk verkeer met een persoon van dezelfde kunne van zodanige aard, dat dit met overspel mag worden gelijkgesteld* (wetsontwerp 1886, preadvies Rutten voor het Thijmgenootschap, 1948, Gespreksgroep 1961), *krankzinnigheid* (Commissie de Jongh 1947, Teldersstichting 1960). Een enkel rapport wil aan de bijzondere gronden deze beperking stellen dat de eis ontzegd moet worden indien ondanks het bestaan van die grond, bv. overspel, het huwelijk niet ernstig is ontwricht (Rutten, blz. 151; rapport Generale synode der Nederlands-hervormde kerk 1966) : een bepaalde gedraging dient niet reeds op zichzelf grond voor huwelijksontbinding te zijn; datgene waarop het — aldus ook de rechtspraak betreffende de gronden voor scheiding van tafel en bed — eigenlijk aankomt, is of de voortzetting van huwelijk of echtelijk samenleven nog wel redelijkerwijs van de ander gevegd kan worden. Naast de bijzondere gronden is dit, *grondige ontwrichting*, wel voorgesteld als algemene grond (Commissie de Jongh, Teldersstichting, rapport Synode).

11. Voor de handhaving van bijzondere gronden is aan te voeren dat overspel verondersteld mag worden een onherstelbare breuk tussen de echtelieden te weeg te brengen, en is het niet wenselijk zekerheid te hebben dat ontwrichting ten gevolge van krankzinnigheid grond voor echtscheiding kan opleveren (Commissie de Jongh, blz. 26)?

12. Ten slotte heeft de Staatscommissie voor de burgerlijke wetgeving een voorontwerp aangeboden, op de grondslag waarvan — aldus de minister van justitie (1) — het wetsontwerp ter herziening van het echtscheidingsrecht berust; dit ontwerp kent geen bijzondere gronden meer, doch enkel als algemene grond *dat het huwelijk duurzaam ontwricht is* (art. 151); daarnevens bepaalt artikel 154 dat echtscheiding op gemeenschappelijk verzoek van echtgenoten wordt uitgesproken indien het verzoek gegrond is op hun beider oordeel dat het huwelijk duurzaam is ontwricht.

13. De minister had over het voorontwerp „vertrouwelijk de persoonlijke mening gevraagd van een vijftal personen die een voor-aanstaande plaats innemen in verschillende godsdienstige en levensbeschouwelijke kringen, alsmede van een tweetal bestuursleden van

(1) *M.v.T.*, blz. 22.

vrouwenorganisaties. Hun adviezen waren van dien aard, dat de ondergetekende vertrouwt dat het voorontwerp in zijn hoofdlijnen aanvaardbaar is voor brede lagen van ons volk" (1).

14. Lang is de vernieuwing van het scheidingsrecht afgestuit op tegenzin van de rooms-katholieken en ook onder protestanten. Tot voor kort hield de rooms-katholieke geestelijkheid aan de veronderstelling vast dat uitbreiding van scheidingsgronden ook toeneming van echtscheidingsgevallen zou betekenen; voor het nut dat echtscheiding ook kan hebben, had zij geen oog, behalve in één geval, waarvoor de *grote leugen* haar niet onwelkom was: voor verleiding bezweken priesters kunnen zo, berouwvol, uit het huwelijk tot het celibaat terugkeren. Protestantse theologen hadden minder moeite Matth. 5:32 en 19:9 zo te lezen dat huwelijksontbinding door overspel daar niet werd uitgesloten; uit het *privilegium Paulinum* (*desertio religionis causa*: 1 Cor. 7:12-14) is wel de verbreking van het huwelijk ook door *malitiosa desertio* afgeleid. Buiten deze twee gronden, de voornaamste van het B.W., wilden gereformeerden niet van echtscheiding weten.

15. Bij de ontwerpen tot vaststelling van een nieuw Boek 1 (personen- en familierecht) is niet een nieuw scheidingsrecht voorgesteld. Regering en tweede Kamer waren het in 1953 met elkaar eens dat het niet wenselijk en niet vruchtbaar zou zijn bij de herziening van het B.W. het materiële echtscheidingsrecht in behandeling te nemen (2); wel is in de Kamer voorgesteld op initiatief van de minister een gesprek op gang te brengen van rooms-katholieken en protestanten, uitgebreid tot andere levensbeschouwelijke stromingen. Deze gespreksgroep (3) heeft, aldus haar verslag (1961), niet gestreefd naar overeenstemming in beginselen; op het stuk van praktische wenselijkheden heeft zij echter grote overeenstemming tussen alle leden ervaren; zij wier godsdienstige overtuiging echtscheiding volstrekt afwees of tot streng gelimiteerde gevallen beperkte, erkenden dat de wetgever de daaruit voortvloeiende praktijk niet dwingend kan of mag opleggen; anderen gaven toe dat echtscheiding niet gemakkelijker moet worden gemaakt dan onvermijdelijk is om schier ondragelijke verhoudingen op te heffen (4).

16. De uitkomst van dit beraad was merkwaardig rigoureuus: de bepaalde gronden zouden met één worden vermeerderd (*onnatuurlijke ontucht*); van ontwrichting als algemene grond wilde de gespreksgroep niet weten. Aan de gronden voor nietigverklaring werd er één

(1) M.v.T., blz. 22.

(2) Voorlopig verslag en Memorie van antwoord, Zitt. 1956-57, 3768.

(3) De auteur van dit artikel maakte van deze gespreksgroep deel uit (n.v.d.r.).

(4) Rapport van de gespreksgroep, blz. 2 en 3.

toegevoegd (*abnormale neigingen of eigenschappen waarvan is aan te nemen dat die aan een normaal geslachtelijk leven van de echtelieden in de weg staan*). Als proeve was ontworpen een regeling betreffende krankzinnigheid (ontbinding door opvolgend huwelijk met rechterlijke vergunning), waaromtrent de groep echter meende geen voorstel te moeten doen. Dit ontwerp keert zich niet rechtstreeks tegen de *grote leugen*; verlof tot dagvaarding zou echter eerst verleend mogen worden indien de president de partijen ook bij een herhaalde verschijning niet heeft kunnen verenigen. Tussen de dag voor die tweede en die van de eerste verschijning moeten twee jaren zijn verlopen; inmiddels kunnen dan wel getuigenverhoren zijn gehouden. Eveneens op twee jaren werd in dit ontwerp de termijn gesteld welke na scheiding van tafel en bed moet verstrijken voordat deze kan worden omgezet in ontbinding van het huwelijk (nu : vijf jaar). De gespreksgroep meende dat, indien deze omweg, *via* een, ook op gezamenlijk verzoek, te verkrijgen scheiding van tafel en bed, aldus wordt verkort en ook vergemakkelijkt — de huwelijksontbinding zou, tenzij wegens zwaarwichtige redenen, niet meer, zoals tot dusver, op het verzet van de ander moeten afstuiten — partijen niet meer de voorkeur zullen geven aan een echtscheiding bij verstek of met referte, nu deze eveneens ten minste twee jaar zou moeten duren. Wanneer een scheiding van tafel en bed gedurende een nog altijd aanmerkelijk tijdsverloop in stand is gebleven, is, aldus de gespreksgroep (1), de algehele ontwrichting bewezen op een wijze die veel grotere zekerheid biedt dan welk rechterlijk oordeel ook (2). Dit voorstel verplaatst derhalve het zwaartepunt van de regeling naar de ontbinding na scheiding van tafel en bed.

17. Thans, acht jaren later, is deze opzet op de achtergrond geraakt; wel zijn er punten van overeenstemming met de suggesties van de gespreksgroep in het tegenwoordige regeringsontwerp. Ook dit laat niet toe dat echtscheiding eerder wordt uitgesproken dan na een wachttijd (een jaar na het verzoek) (3); deze termijn heeft drieërlei functies : als rem op *lichtvaardige echtscheiding*, als bewijs van de duurzaamheid van de ontwrichting en als tijdsruimte waarin nog pogingen tot verzoening kunnen worden gedaan (4). Naar hetzelfde ontwerpartikel (Rechtsvordering art. 824, a, tweede lid) kan echtscheiding ook niet eerder worden uitgesproken dan na twee jaar huwelijk; van beide termijnen kan de rechter evenwel vrijstellen indien zich bijzondere omstandigheden voordoen en de rechter ook de overtuiging bekomen heeft dat verzoening is uitgesloten. De wachttijd na scheiding van tafel en bed wordt in het wetsontwerp

(1) *Rapport* van de gespreksgroep, blz. 8.

(2) Vgl. : art. 233 Belg. B. W.

(3) Vgl. : art. 260 Belg. B.W.

(4) *M.v.T.*, blz. 19.

gehandhaafd op vijf jaar, maar verkort tot één jaar wanneer de huwelijksontbinding door partijen gemeenschappelijk wordt verzocht, en ook kan de rechter die termijn verkorten tot één jaar indien één der echtgenoten zich gedurig schuldig maakt aan wangedrag in zodanige mate dat van de ander niet kan worden gevergd het huwelijk te laten voortbestaan (art. 176, tweede lid). Anders dan de gespreksgroep kent het ontwerp niet, als tegenwerping tegen die ontbinding, bezwaren, verband houdende met de levensbeschouwing; aan degene die ontbinding van het huwelijk verzoekt, moet de ander niet zijn levensbeschouwing kunnen opleggen. Benadeling van stoffelijk belang is ook in het wetsontwerp wel zulk een beletsel, indien namelijk als gevolg van de verzochte ontbinding een bestaand vooruitzicht op uitkeringen aan de andere echtgenoot zou teloorgaan of verminderen (art. 177); te denken valt aan een pensioenvoorziening of levensverzekering welke bij vooroverlijden van de verzoeker aan de ander rechten op uitkering geeft (1). Ditzelfde beletsel stelt het ontwerp (art. 153) aan de echtscheiding op verzoek van een van de echtgenoten. De rechter kan een termijn stellen waarbinnen nog een voldoende voorziening kan worden getroffen. Het beletsel geldt niet indien redelijkerwijs te verwachten is dat de ander zelf voor dat geval voldoende voorzieningen kan treffen (hij moet daartoe geldelijk in staat zijn) (2), en het geldt ook niet, in geval van ontbinding na scheiding van tafel en bed, indien de andere echtgenoot zich gedurig schuldig maakt aan wangedrag in zodanige mate dat van de verzoeker in redelijkheid generlei verstrekking van levensonderhoud zou kunnen worden gevergd (art. 177, 2 onder b), en in geval van echtscheiding niet, indien de duurzame ontwrichting in overwegende mate te wijten is aan de andere echtgenoot.

18. Deze laatste tegemoetkomingen aan de verzoeker zijn tevens twee van de weinige bepalingen van het ontwerp waarin het schuld-element zich ter zake van huwelijksontbinding nog doet gelden; op schuld berust ook het hiervoren uit artikel 176, tweede lid vermelde. Het meest doet het schuldelement zich evenwel gelden in de bepaling dat afgewezen wordt het echtscheidingsverzoek van de echtgenoot aan wie de duurzame ontwrichting in overwegende mate te wijten is, indien de andere echtgenoot zich deswege tegen het verzoek verzet (art. 152). De andere echtgenoot kan, door op die overwegende mate geen beroep te doen, de schuldvraag *en famille* houden, maar hij behoeft zich niet een echtscheiding te laten opdringen op grond van een duurzame ontwrichting welke de verzoeker in overwegende mate zelf heeft veroorzaakt, opzettelijk wellicht; de een zou anders het huwelijk kunnen stuk maken om vervolgens tegen de ander ont-

(1) *M.v.T.*, blz. 22.

(2) *M.v.T.*, blz. 23.

binding wegens die duurzame ontwrichting te verkrijgen. Dat verzoeker enige schuld heeft, kan aan zijn verzoek niet worden tegen-
geworpen; van beide partijen veelal is geen zonder schuld.

19. Maar is er dan, als het huwelijk eenmaal duurzaam is ont-
wricht, voor degene die daaraan in overwegende mate schuld heeft,
geen uitzicht op huwelijksontbinding? Scheiding van tafel en bed kan
worden gevraagd op dezelfde grond als echtscheiding, maar tegen dit
verzoek kan niet worden opgeworpen dat de ontwrichting in overwegen-
de mate aan de verzoeker te wijten is : na vijf jaar kan op zijn verzoek
ontbinding van het huwelijk worden uitgesproken; ook nu kan niet
op de toenmalige mate van zijn schuld worden teruggegrepen.

20. Toelegging van uitkering na scheiding zal, naar het ontwerp,
niet meer zijn voorbehouden aan degene op wiens verzoek de schei-
ding is uitgesproken; voor het, discretionaire, oordeel van de rechter,
betreffende de vraag of wel een uitkering van de ene echtgenoot aan
de ander dient te worden toegelegd, kan het echter aankomen op de
gedragingen van partijen zo vóór als na de scheiding (1); een reeks
van *wangedragsarresten* kennen intrekking van toegelegde uitkering
wegens latere misdragingen van de gescheiden vrouw (2). Voor de
onderhoudsverplichting blijft schuld derhalve nog in aanmerking
komen; de rechter zal wel de vrijheid hebben ten laste van de geheel
onschuldige onderhoud toe te kennen aan de geheel schuldige, mits
deze niet voldoende inkomsten tot haar levensonderhoud heeft (art. 156).

21. Het gezag over minderjarige kinderen is na ontbinding van
het huwelijk niet meer ouderlijke macht, maar voogdij; de rechter
benoemt een der ouders tot voogd en tevens een toeziende voogd
(dit *kan* zijn de andere ouder). Tenzij een ouder uitgesloten is van de
ouderlijke macht, is de rechter vrij in de keuze aan wie van de ouders
hij de voogdij toevertrouwt. In geval van scheiding van tafel en bed
bepaalt de rechter wie van beiden de ouderlijke macht alleen zal
uitoefenen. Nieuw is in het ontwerp alleen de bepaling dat niet eerst
later maar ook reeds bij het vonnis in het gezag kan worden voor-
zien.

22. Dit ontwerp voorziet evenmin in een bezoekrecht van ou-
ders; de rechtspraak houdt bij de voorziening in het gezag wel reke-
ning met het belang van het kind betrekkingen te hebben met de
andere ouder.

23. Met dit ontwerp worden de gevolgen van de scheiding van
tafel en bed weer meer gelijk aan die van de echtscheiding; bij beide

(1) *M.v.T.*, blz. 20.

(2) Zie ook : het reeds besproken art. 177, tweede lid onder b.

kan de rechter bepalen dat een echtgenoot de bewoning en het gebruik van een woning welke aan de ander toebehoort of ten gebruike toekomt, alsmede van de bij de woning en tot de inboedel daarvan behorende zaken gedurende zes maanden tegen een redelijke vergoeding kan voortzetten (art. 166, 173). Het ontwerp wil ook aan de titel *rechten en verplichtingen van echtgenoten* de reeds bij de vaststelling van het nieuwe Boek I voorgestelde bepaling toevoegen, dat deze titel niet van toepassing is op van tafel en bed gescheiden echtgenoten (art. 92 a). Dit betekent dat echtgenoten ook na deze scheiding niet meer tot getrouwheid gehouden zijn. Overspel blijft strafbaar, maar is slechts vervolgbaar indien op grond daarvan ook een eis tot scheiding wordt ingesteld; na scheiding van tafel en bed kan echter niet, andermaal wegens duurzame ontwrichting, alsnog echtscheiding worden verzocht (art. 150). Overspel zal trouwens geen grond voor scheiding meer zijn; deze strafbepaling zal, zoals ze luidt, wel niet kunnen standhouden. Ook het nieuwe erfrecht is zo ontworpen dat van tafel en bed gescheiden echtgenoten elkaar niet meer uit kracht van de wet opvolgen. Tussen van echt en van tafel en bed gescheiden echtgenoten zullen nauwelijks andere verschillen meer zijn dan dat deze laatste niet hertrouwen kunnen en hun scheiding door enkele verzoening wordt tenietgedaan.

24. Heeft het nog zin de scheiding van tafel en bed als instelling in stand te houden? Een ordemaatregel van de president, die partijen voor enige tijd van hun samenwoningsplicht ontheft en elk het gebruik van persoonlijke zaken verzekert, zou in haar plaats kunnen volstaan. Het verst gaat ook ten aanzien van de echtscheiding het rapport (1969) van de humanistische stichting Socrates : na een jaar gescheiden leven zou, zonder nader onderzoek, de rechter, ook op eenzijdig verzoek, de echtscheiding dienen uit te spreken (1). Naast de echtscheiding is die van tafel en bed blijven voortbestaan als *divorce des catholiques*. Dezen zijn echter niet meer zo afkerig van ontbinding van het huwelijk door de rechter; in Nederland, met een rooms-katholieke minderheid, waren 1/4 van de in de jaren 1951-55 gescheidenen katholieken. Steeds meer spreken ook geestelijken zich uit voor een kerkelijke erkenning van de echtscheiding, met mogelijkheid van hertrouwen voor de kerk (2). Ook op het platteland, en in andere, vroeger gesloten, milieus, wordt allengs de algehele scheiding verkozen boven die van tafel en bed. Wordt dit ontwerp wet, dan kan degene aan wie, bij duurzame ontwrichting, de ander een beperkte scheiding zou willen opdringen, van zijn kant, tenzij hem overwegende

(1) *M.v.T.*, blz. 12.

(2) Zie o.m.: HUIZING, P. (S.J.), *De Trentse huwelijksvorm*, rede, Nijmegen, 1966; — *Streven*, november 1968; — MEIJERS, L. C. M. (de toenmalige vic. gen. bisdom den Bosch), *Te elfder ure*, april 1968 en april 1969; — FRANCK, Fr., *Open boek*, 1967, (gesprekken met 31 vooraanstaande rooms-katholieken), blz. 89 e.v.

schuld ware te verwijten, op dezelfde grond algehele scheiding doen uitspreken (1). Ook door de eis dat voor het geval van vooroverlijden voorzieningen moeten zijn getroffen (art. 152, 177), wordt aan bedenkingen tegen echtscheiding tegemoet gekomen; reeds kent de algemene burgerlijke pensioenwet van 1 januari 1966 bijzonder weduwpensioen voor de van echt gescheiden vrouw van een ambtenaar ten belope van de vóór de huwelijksontbinding verstreken diensttijd (art. G4. H5) (2).

25. Het ontwerp bespreekt, evenals het Belgisch B.W., eerst in de tweede plaats de echtscheiding op gemeenschappelijk verzoek van beide echtgenoten. Onmiskenbaar blijkt evenwel uit de toelichting waarmede de minnelijke echtscheiding wordt aanvaard, een voorkeur voor deze wijze van scheiden : „daarmede (is) een einde gekomen aan *de grote leugen...* in de plaats daarvan zullen partijen voortaan gezamenlijk kunnen stellen wat naar hun overtuiging de volle waarheid is, nl. dat naar hun oordeel hun huwelijk duurzaam is ontwricht... de procedure kan in een betere en eerlijker sfeer worden gevoerd dan in een (schijn)procedure op tegenspraak mogelijk is ... eventuele mogelijkheden tot verzoening zullen een betere kans krijgen. Ook kunnen in deze procedure (zie art. 155) de gevolgen van de verzochte echtscheiding in hun onderlinge samenhang worden besproken, met name de voorziening in de voogdij en toeziende voogdij en in de kosten van verzorging en opvoeding van de kinderen, waaromtrent een voorstel moet worden overgelegd, alsmede de eventueel door de echtgenoten getroffen regeling omtrent alimentatie en verdere vermogensrechtelijke betrekkingen, hetgeen de kans op latere conflicten aanzienlijk zal verminderen” (3). Op gemeenschappelijk verzoek kan eerst na overlegging van zulk een voorstel en mededeling van een vermogensrechtelijke regeling de echtscheiding worden uitgesproken; de rechter kan op gemeenschappelijk verzoek deze vermogensregeling in het vonnis opnemen (art. 155).

26. Ook wanneer de een tegenover de ander echtscheiding verzoekt, heeft de ontwerper zoveel mogelijk verscherping van de verhouding willen vermijden — zelfs na scheiding zullen partijen als ouders, en in hun geldelijke aangelegenheden, nog met elkaar te maken hebben —; de onderlinge verhouding zal minder te lijden hebben wanneer in het inleidende processtuk kan worden volstaan met de stelling dat het huwelijk duurzaam ontwricht is, dan wanneer de een de ander al dadelijk van ernstige inbreuken op de huwelijks-

(1) Omwille van godsdienstige bezwaren dient deze vorm van scheiding te worden gehandhaafd (*M.v.T.*, blz. 20); dan kan evenwel de ander op grond van dezelfde ontwrichting echtscheiding verzoeken!

(2) *M.v.T.*, blz. 18; — *rapport Teldersstichting*, blz. 97.

(3) *M.v.T.*, blz. 18.

verhouding moet beschuldigen. De duur van het geding — ten minste een jaar — geeft de gelegenheid tot rustig beraad en pogingen tot verzoening, niet, zoals tot dusver, in het begin, voor de president, maar wanneer, in de loop van het geding, de tijd daarvoor rijp is. Daarom is de procesgang ook niet meer die van een twistgeding maar van de requestprocedure; de rechter heeft aldus ook een minder lijdelijke rol (1). Hij moet zich een zo volledig mogelijk beeld vormen van de mate van ontwrichting en de kansen op herstel (2). Geestestoornis kan oorzaak van ontwrichting zijn (3), maar zolang de gestoorde echtgenoot nog thuis verblijft, zal, tenzij feiten van geheel andere aard worden gesteld, over het algemeen niet van ontwrichting kunnen worden gesproken (4).

27. Ziehier, na lang overleg en op brede grondslag voorbereid, het nieuw ontworpen materieel en formeel scheidingsrecht. Thans moet worden afgewacht of het in de ruimheid van zijn opzet, maar ook met zijn beperkingen en bijzondere regelingen, door de Staten-Generaal zal worden aanvaard.

(1) *M.v.T.*, blz. 19 en 20.

(2) *M.v.T.*, blz. 15.

(3) In het ontwerp, dat enkel duurzame ontwrichting vereist, is geen plaats voor het voorbehoud van de gespreksgroep dat huwelijksontbinding de toestand van de geesteszieke niet mag verergeren (*verslag*, blz. 12, 26).

(4) *M.v.T.*, blz. 16.

SOMMAIRE

LA RÉVISION DU DROIT DU DIVORCE AUX PAYS-BAS

La Belgique connaît, depuis le temps du Code Napoléon, le divorce par consentement mutuel des époux dans lequel la loi voit une preuve péremptoire de ce que la vie commune leur est insupportable (art. 233). Dès 1820, les Pays-Bas ont écarté ce système mais, depuis 1883, la jurisprudence accorde le divorce sur simple aveu ainsi que faute de contestation et même par défaut; il suffit que la partie adverse acquiesce au jugement pour qu'en quelques jours la dissolution du mariage soit acquise; de la sorte, comme le droit néerlandais du divorce est également appliqué aux résidents étrangers, nombre de belges et d'autres étrangers ont divorcé aux Pays-Bas.

La doctrine s'est offusquée de ce qu'on appelle le *grand mensonge* : le mari ou, lorsque sa carrière pourrait en souffrir, la femme, *assume l'adultère*. Cependant, si le conjoint se défend et si la preuve de l'adultère ou des autres causes exclusivement criminelles n'est pas rapportée, le divorce ne peut être obtenu. Après séparation de corps, la dissolution du mariage n'est possible qu'après cinq ans et seulement si l'autre y consent.

Dans de nombreux rapports et projets, il a été proposé d'obliger ou d'autoriser le juge à imposer la preuve également à défaut de contradiction; à Curaçao, la chose est ainsi stipulée mais, en raison d'abus (mise en scène, *divorce d'hôtel*), cette prescription de preuve fut à nouveau supprimée en 1948. On a également voulu étendre les causes de divorce en y ajoutant la débauche contre nature, la folie; aux causes déterminées, on a voulu ajouter la limitation que le mariage doit également être gravement désuni (comp. art. 232 C. c.fr.); on a proposé aussi, à côté des causes déterminées, et même comme seule cause de divorce, cette cause spécifique: que la poursuite de la vie commune ne puisse plus raisonnablement être exigée. Ainsi dispose à présent le projet du gouvernement du 12 juillet 1969 : la seule cause de divorce à la demande d'un des époux est que le mariage soit désuni de manière durable; il peut également être prononcé sur demande commune basée sur leur sentiment commun que le mariage est désuni de manière durable. Le gouvernement croit ainsi mettre fin au *grand mensonge*; le divorce ne peut être prononcé qu'un an après l'introduction de la requête introductive; sur demande commune et également sur demande unilatérale lorsque l'autre époux ne la contredit pas, la désunion durable est prouvée par l'attitude persévérante des parties.

Dans la préparation d'un nouveau Livre 1er (droit des personnes et de la famille) pas plus que dans la loi introductive (3 avril 1969, S., 167), il n'a été jugé utile de comprendre également le droit du divorce dans cette révision. L'église catholique romaine s'est tenue à l'écart; nombre de protestants ne trouvaient dans la bible d'autre cause que l'adultère (Math. 5 : 32, 19 : 9), et, par extension (comp. 1 Cor. 7 : 12-14), également l'abandon malveillant. Suivant le souhait de la Chambre, le Ministre a cependant amené en 1958 un dialogue entre catholiques romains, protestants et quelques représentants d'autres tendances; selon son rapport (1961), ce groupe de dialogue est arrivé à une grande uniformité de vues sur le plan de ce qui est souhaitable pratiquement; il a été reconnu d'une part que le législateur ne peut imposer d'une manière contraignante la pratique résultant d'une conviction religieuse; les autres ont concédé que le divorce ne doit pas être facilité au delà de ce qui est inévitable pour mettre fin à

des rapports pratiquement insupportables. D'après cette proposition, toute procédure de divorce doit durer au moins deux ans, mais ce sera également après deux ans de séparation de corps, laquelle peut être prononcée sur demande commune, que chaque époux peut, sauf motifs graves, obtenir à sa demande la dissolution du mariage ; dans le cas d'une séparation de deux ans, le groupe estime la désunion totale prouvée d'une manière qui offre une sécurité beaucoup plus grande que n'importe quelle décision de justice.

Au lieu de placer l'accent sur cette dissolution après deux ans de séparation de corps, le projet du gouvernement le place sur le divorce sur demande commune.

Même en cas de demande unilatérale la procédure prévue par le projet ne sera pas la procédure ordinaire, celle d'un litige, mais une procédure de requête ; de la sorte, le juge peut se faire une idée complète du degré de désunion et des chances de rétablissement. Le requérant n'a pas à établir immédiatement des faits déterminés ; ceci offre plus de chance à des tentatives de réconciliation de la part du juge.

La faute d'une partie n'est d'importance qu'à certains égards ; ainsi est rejetée la demande de celui à qui incombe dans une mesure prépondérante la faute de la désunion, si l'autre s'oppose sur cette base à la demande. Il est cependant possible, en cas de faute prépondérante, de demander la séparation de corps et ensuite la dissolution du mariage après cinq ans ou même déjà après un an, si l'autre se méconduit de façon continue après la séparation de corps.

Si, en raison de ses objections religieuses ou financières, un des époux désire simplement la séparation de corps, l'autre peut, à moins qu'une faute prépondérante puisse lui être reprochée, obtenir le divorce sur base de la même cause — désunion durable — ; cette séparation limitée perd cependant de son importance de ce fait et aussi du fait de la possibilité de conversion unilatérale. Néanmoins, le projet met une limitation financière au divorce demandé unilatéralement ou à la conversion ; si ce fait devait entraîner la perte ou la diminution d'une perspective de l'autre d'allocations (pension, assurance-vie) consécutives au prédécès du requérant, des mesures devraient être prises à ce sujet. En cas de demande commune de divorce, les parties doivent présenter une proposition relative aux mesures prises à l'égard des enfants et communiquer au juge si et de quelle façon ils ont réglé leurs rapports patrimoniaux ; à leur demande, ce règlement peut être inséré dans le jugement.

Le juge peut, sur demande unilatérale, accorder des aliments même à une partie seule fautive, si elle ne dispose pas de revenus suffisants ; il lui est cependant loisible de tenir compte du comportement des parties avant et après la séparation.

Au préalable, le ministre a encore pris l'avis de personnes de diverses tendances philosophiques sur un avant-projet ; ces avis furent tels que le ministre est convaincu que sa proposition est acceptable dans ses grandes lignes pour de larges couches de la population.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE NEUGESTALTUNG DES EHESCHEIDUNGSRECHTS IN DEN NIEDERLANDEN

Belgien hat, noch aus den Code Napoleon, die Ehescheidung auf grund der gegenseitigen Einwilligung die das Gesetz als einen genügenden Beweis wertet dafür, daß das Zusammenleben für die beiden unerträglich ist (art. 233). Davon haben die Niederlande, schon ab 1820, nicht wissen wollen, aber trotzdem erlaubt, seit 1883, die Rechtsprechung die Ehescheidung bloß auf Grund eines Bekenntnisses oder auch mangels Widerspruch oder bei Versäumnis; die Gegenseite braucht nur das Urteil hinzunehmen, dann kommt die Auflösung der Ehe innerhalb von wenigen Tagen zu Stande. Also sind, weil das niederländische Scheidungsrecht auch auf fremde Ingesessene angewandt wird, zahlreiche Belgier und andere Ausländer in den Niederlanden geschieden worden.

Die Doktrin aber ärgerte sich über die sogenannte *große Lüge*: der Mann, oder falls dessen Laufbahn darunter leiden würde, die Frau, nimmt den Ehebruch auf sich. Wenn aber der Partner sich wehrt, falls der Ehebruch oder die andere, ausschließlich kriminellen Gründe nicht beweisen sind, ist die Ehescheidung nicht zu bekommen. Nach der Scheidung *vom Tisch und Bett* ist die Auflösung der Ehe erst nach fünf Jahren möglich, und erst dann wenn der andere Partner zustimmt.

In zahlreichen Gutachten und Entwürfen ist vorgeschlagen worden, den Richter zu verpflichten oder ihm zu erlauben, auch bei mangelndem Widerspruch Beweise zu fordern. Auf Curaçao ist das so bestimmt, aber wegen Mißbräuchen (Inszenierung; sogenannter *Hotel-ehebruch*) ist diese Beweisvorschrift 1948 wieder abgeschafft worden. Auch die Gründe der Ehescheidung hat man ausbreiten wollen, mit unnatürlicher Unzucht, mit Geisteskrankheit; die *bestimmten Gründe* hat man beschränken wollen, indem man fordert, daß die Ehe auch ernstlich zerrüttet ist (cfr. Art. 232 C.c.fr.); dieser eigentlicher Grund, nämlich, daß ein Weiterführen der Ehe redlicherweise nicht gefordert werden kann, ist auch neben den *bestimmten Gründen*, von andere sogar als einzigen Grund für die Ehescheidung vorgestellt worden. Demnach lautet nun der Regierungsentwurf vom 12. Juli 1969 (nr. 10213) : der einzige Grund für die Ehescheidung, auf Bitte von einem Ehepartner, ist daß die Ehe dauerhaft zerrüttet ist, sie kann auch ausgesprochen werden auf gemeinsamen Wunsch, gegründet in dem Urteil beider, daß die Ehe dauerhaft zerrüttet ist. Damit betrachtet die Regierung *die große Lüge* als beendet; Ehescheidung darf erst ausgesprochen werden, ein Jahr nach dem Eingang der einleitenden Bittschrift; bei der gemeinsamen Bitte und auch bei der einseitigen Bitte, wenn diese vom anderen Partner nicht widersprochen wird, wird die dauerhafte Zerrüttung bewiesen durch die beharrliche Haltung der Parteien.

Bei der Vorbereitung eines neuen Buches 1 (Personen- und Familienrecht) wurde es nicht geeignet geurteilt in dieser Revision auch das Scheidungsrecht zu beziehen, ebensowenig beim Einführungsgesetz (3. April 1969, S., 167). Die römisch-katholische Kirche hielt sich zurück, viele Protestanten fanden in der Bibel keinen anderen Grund als Ehebruch (Math. 5 : 32; 19 : 9) und bei Ausbreitung, bössliche Verlassung (1 Cor. 7 : 12-14). Auf Wunsch des Parlaments aber, hat der Minister 1958 ein Gespräch von Katholiken, Protestanten und einigen Andersgesinnten in Gang gebracht; diese Gesprächsgruppe hat in Sachen vom praktisch Wünschenswerte, ihrem Gutachten von 1961 nach, große Über-

einstimmung gefunden : einerseits wurde anerkannt, daß der Gesetzgeber die aus der religiösen Überzeugung hervorgehenden Praxis nicht zwangsläufig auferlegen darf; die Anderen akzeptierten, daß die Ehescheidung nicht leichter gemacht werden darf, als unbedingt notwendig für die Aufhebung von fast unerträglichen Verhältnissen. Diesem Vorschlag nach, soll jede Ehescheidungsprozedur wenigstens zwei Jahre dauern, aber andererseits kann auch zwei Jahre nach der Scheidung *vom Tisch und Bett*, welche auf gemeinsame Bitte ausgesprochen werden kann, jeder Ehepartner auf seine Bitte Auflösung der Ehe bekommen, es sei denn, es gäbe schwerwiegende Gründe; im Fall einer zwei Jahre währenden Scheidung hält die Gesprächsgruppe die Zerrüttung für bewiesen, auf eine Weise die größere Sicherheit bietet als jeglicher richterlicher Spruch.

Statt auf diese Aufhebung nach einer Scheidung vom Tisch und Bett von zwei Jahren, liegt im Regierungsentwurf der Schwerpunkt bei einer Ehescheidung auf gemeinsame Bitte.

Der Entwurf enthält auch im Fall einer einseitigen Bitte, ein völlig anderes Prozeßverfahren, nicht ein Rechtstreit, sondern eine Bittschrift-Prozedur; dadurch kann der Richter sich ein richtiges Bild machen von dem Zerrüttungsgrad und der Möglichkeiten einer Wiederherstellung. Der Bittsteller braucht nicht gleich bestimmte Fakten zu stellen; also bleibt eine größere Chance für eventuelle Sühneveruche des Richters.

Die Schuld der einen Partei ist nur bedingt wichtig : also wird die Bitte, desjenigen, der in überwiegendem Maße für die Zerrüttung verantwortlich ist, abgewiesen, wenn der andere Partner sich auf diesem Grund gegen die Bitte wehrt. Wohl aber kann bei überwiegender Schuld die Scheidung vom Tisch und Bett erreicht werden, und dann, nach fünf Jahren, die Auflösung der Ehe, auch schon nach einem Jahr, wenn der andere sich nach der Scheidung vom Tisch und Bett übel benimmt.

Wenn einer der Ehepartner aus religiösen oder finanziellen Gründen nur die Scheidung vom Tisch und Bett haben will, kann der andere Partner auf demselben Grund — dauerhafte Zerrüttung — die Ehescheidung bekommen, es sei denn, die überwiegende Schuld könnte ihm vorgeworfen werden; diese beschränkte Scheidung büßt deswegen, und auch wegen der Möglichkeit einer Konversion, an Wichtigkeit ein. Trotzdem stellt der Entwurf der einseitig erbetenen Ehescheidung, oder der Konversion, eine finanzielle Beschränkung : wenn dadurch eine schon existierende Hoffnung des anderen Partners auf Zuwendungen nach dem Vorhersterben des Bittstellers verloren gehen oder verringern würde (Pension, Lebensversicherung), dann müßten diesbezüglich Vorkehrungen getroffen werden. Bei einer gemeinsamen Ehescheidungsbitte müßen die Parteien einen Vorschlag einbringen, bezüglich der Vorkehrungen für die Kinder, und auch dem Richter mitteilen ob und wie ihre Vermögensbeziehungen geregelt worden sind ; diese Regelung kann auf ihren Wunsch im Urteilsspruch aufgenommen werden.

Auch einer völlig schuldigen Partei kann der Richter, falls diese Partei nicht über genügende Einnahmen verfügt, einen Lebensunterhalt gewähren, wohl aber kann er dabei dem Benehmen dieser Partei vor und nach der Scheidung Rechnung tragen.

Der Minister hat sich noch zuerst bezüglich eines Vorentwurfs, das Gutachten eingeholt von Personen unterschiedlicher Lebensanschauung; diese Gutachten waren derart, daß der Minister damit rechnen kann, daß sein Vorschlag in Hauptlinien akzeptabel ist für die breite Schichten des Volkes.

SUMMARY

DIVORCE REFORM IN THE NETHERLANDS

From the Code Napoleon, Belgium still retains divorce by mutual consent, which the law sees as proof that to live together has become unbearable to both partners (art. 233). The Netherlands wanted nothing to do with this in 1820, but from 1883 onwards the courts allowed divorce by admission alone, as well as if undefended, or by default; the opposing party has only to acquiesce in the judgement, for the dissolution of the marriage to be effective in a few days; because this Dutch divorce law applies also to foreign residents, numerous Belgians and other foreigners obtain divorces in the Netherlands.

Doctrine took offence at the so-called *big lie*, by which the husband, or, if his career would suffer, the wife *admits adultery*. If the other party defends himself, or there is no proof either of adultery or other purely criminal grounds, then a divorce cannot be obtained. After a divorce *a mensa et toro*, dissolution of marriage is only possible after five years and only with the other party's consent.

Many reports and plans have proposed that the judge should be obliged, or allowed, to impose the production of evidence even in undefended cases; in Curaçao this is the case, but owing to abuses such as the so-called *hotel adultery*, this rule was rejected again in 1948. It has also seemed desirable to broaden the grounds for divorce to include unnatural vice and insanity; and to limit them, in that a marriage must be seriously disrupted (cf. art. 232 C.c. fr.); the real reason, that the marriage has become insupportable, is proposed by some as a further cause, by others as the only reason, for divorce. Thus the government proposal of 12 July 1969 (nr. 10213) is as follows: the only ground for divorce, on the request of one partner, is that the marriage has irretrievably broken down; it can also be granted, on mutual request, when both partners agree that the marriage is irremediably disrupted. In this way the government hopes to end the *big lie*; divorce may only be pronounced one year after it has been requested; in the case of mutual requests, or undefended single requests, the breakdown of the marriage is considered proved by the maintenance of the request.

In the preparation of a new Book 1 (law of persons and family) and the Introductory Law, it was considered unsuitable to include divorce law (3 April 1969, S., 168). The Roman Catholic Church remained aloof, many Protestants found in the Bible no other grounds than adultery (Math. 5 : 32; 19 : 9) and by extension (c.f. I Cor. 7 : 12-14), desertion. At the request of the Chamber, the Minister set up, in 1958, a discussion group of Roman Catholics, Protestants and representatives of other points of view; this discussion group reached, according to its report, (1961) a considerable degree of agreement on practical desiderata: on the one hand it was agreed that the law may not impose practices deriving from religious convictions; on the other, it was allowed that divorce must not be made easier than is absolutely necessary to relieve unbearable situations. This report proposed that every divorce proceeding should last at least two years, but moreover, two years after the separation *a mensa et toro* which can also be decided on common request, each partner can, except for exceptional reasons, obtain a divorce; a two year period apart was considered by the group as a greater proof of complete break-down than any legal condition.

Instead of divorce after two years separation *a mensa et toro* the government plan stresses divorce by mutual request.

The plan envisages a completely new process even after a single request, involving a request procedure instead of a lawsuit; thereby the judge would be able to form a complete picture of the degree of idsrupction and the chances of reconciliation. The party asking for divorce does not need to produce certain facts immediately; therefore the judge has a better chance of reconciling the parties. The guilt of one party has only a limited significance : thus a request would be refused from a party who had obviously caused the break-down, if the other party sets himself against the request on these grounds. It is possible to ask for separation *a mensa et toro* in a case of obvious guilt and then after five years, for dissolution of the marriage, as well as after one year if one party continually misbehaves after the separation *a mensa et toro*.

If a partner, for religious or financial reasons, only desires separation *a mensa et toro*, then the other, provided the fault is not obvioulsy his, can obtain a divorce on the same grounds of complete break-down; limited divorce loses thereby (and also because of the possibility of unilateral conversion) some of its significance. But the plan for divorce on the request of a single partner contains one financial limitation : if, because of it, the existing prospects of one party of benefit from the death of the other, would be diminished or lost (pension, life insurance), then arrangements must first be made on this point. Where mutual requests for divorce are concerned the parties must make proposals about provision for children and also inform the judge whether, and in what way, they have organised their financial affairs; this can, on request, be included in the judgment.

Also in the case of request by one party the judge can allow alimony to one guilty party if she has an insufficient income; he may also take into account the behaviour of the parties both before and after the divorce.

The Minister first asked the opinion of people in different walks of life of his plan; these opinions showed that he could expect its acceptance by broad layers of the population.